

Osman Zeki Özturanlı'nın Öykülerinde Halk Bilimsel Bağlam

Metin Eren*

Öz

Osman Zeki Özturanlı, yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğinde özellikle öyküleri ile öne çıkan yazarlardan olmuştur. Söke'de doğup büyüyen ve İstanbul'da hukuk öğrenimi gören Özturanlı, doğup büyüdüğü kasabada avukatlık yapar. Avukatlık mesleğinin ona, çevresinin farklı insan tipleri ile yoğun bir etkileşim olanağı sağladığı tahmin edilebilir. Özturanlı, doğup büyüdüğü Söke ve çevresini, insanlarını, onların bireysel ve toplumsal sorunlarını öykülerine yansıtmıştır. Yazar; köy ve kasabanın ayrı ayrı veya aynı öykü içinde birlikte yer aldığı mekânlarda köylü ve şehirlilerin ayrılan ve kesişen dünyalarını canlı gözlemler, ağız özellikleri ve davranış kalıpları ile birlikte anlatır. Osman Zeki Özturanlı'nın öyküleri, 1950-1970 arası Türkiye'nin değişim ve dönüşümünü bir Ege kasabası etrafında yansıtır. Mekân, insan ve toplumun değişimi, öykü kahramanları merkeze alınarak zaman zaman duygusal tonu yüksek bir üslup çerçevesinde anlatılır.

Halk bilimi konu ve türlerinin, edebi metinleri belirleme ve edebi metinlerde yer alma şekilleri ile ilgili araştırmalar son yıllarda artmıştır. Edebi bir metnin içerik ve şekil bakımlarından onu oluşturan halk bilimsel yapı taşlarını belirleme, etkilenmeleri göstermeyi amaçlayan bu çalışmalar halk bilimi-edebiyat disiplinlerini yaklaştıran incelemelerdir. Bu çalışmada Osman Zeki Özturanlı'nın, öyküleri halk bilimi-edebiyat

* Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Van/Türkiye, metineren@yyu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-3576-6076.

etkileşimi çerçevesinde incelenmiştir. Özturanlı'nın öykülerinde dilin sözlü doğasını güçlü bir şekilde yansıtan ağız özellikleri, lakaplar, deyim, atasözü, argo, küfür gibi türler belirlenip örneklendirilmiştir. Öykülerde yer alan ve halk biliminin toplum ve gelenek yönlerinin daha belirgin olduğu geçiş dönemleri, halk inançları, halk hukuku, halk hekimliği konuları ile ilgili kullanımlar tespit edilip öykünün bağlamı çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osman Zeki Özturanlı, halk bilim, dil, inanış, yerellik.

The Folkloric Context in Osman Zeki Özturanlı's Stories

Abstract

Osman Zeki Özturanlı was a well-known mid-twentieth-century writer, best recognized for his short stories. Born and raised in Söke, Özturanlı studied law in Istanbul and worked as a lawyer in his hometown. It can be assumed that his profession as a lawyer provided him with the opportunity to interact intensively with different types of people in his environment. Özturanlı reflected his hometown of Söke and its surroundings, its people, and their individual and social problems in his stories. The author vividly describes the separate and intersecting worlds of villagers and city dwellers in settings where the village and town appear separately or together in the same story, along with their dialects and behavioral patterns. Osman Zeki Özturanlı's stories reflect the changes and transformations in Turkey between 1950 and 1970 through the lens of an Aegean town. The changes in place, people, and society are narrated through the story's main characters, sometimes in a highly emotional tone.

Research on the subjects and genres of folklore, and how they are identified and appear in literary texts, has increased in recent years. These studies, which aim to identify the folkloric motifs and elements that constitute a literary text in terms of content and form and to show their influences, are investigations that bring the disciplines of folklore and literature closer together. In this study, Osman Zeki Özturanlı's stories are examined within the framework of folklore-literature interaction. The linguistic features that strongly reflect the oral nature of language, such as dialectal characteristics, nicknames, idioms, proverbs, slang, and cursing, are identified and exemplified in Özturanlı's stories. The use of terms related to folk beliefs, folk law, and folk medicine, which are more prominent in the rites of passages of folklore, been identified and examined within the context of the stories.

Keywords: Osman Zeki Özturanlı, folkloristic, language, beliefs, vernacularity.

Giriş

Halk bilimi; sosyoloji, edebiyat, antropoloji, psikoloji gibi birçok bilim dalı ile kesişim noktaları olan disiplinler arası bir bilimdir.¹ Nebi Özdemir, halk biliminin güncel konumu ile disiplinler arası araştırma yapmanın zorunluluğuna halk bilimi-kültür-medya ilişkisi bağlamında değinmektedir: “Bugünkü bireysel ve toplumsal sorunlar gittikçe çok boyutlu, karmaşık bir yapı arz etmekte, bu da disiplinler arası ortak çalışmaların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sorunların çözülmesinde ve yaşamın daha anlamlı ve yaşanılır kılınmasında halk biliminin katkısı olacak mıdır, olacaksa nasıl olacaktır?”² Halk edebiyatı türleri ve ürünleri ile halk bilimi inceleme alanına giren konu ve bilgilerin geçişliliği halk bilimi çalışmaları tarihinin erken dönemlerinden itibaren ilgilenilen meseleler arasındadır. Abdulselam Arvas ve Ahmet Serdar Arslan’ın kaleme aldıkları makalede bu olguya şu şekilde değinilir: “Bilim insanları, folklor ve edebiyat arasındaki münasebet hakkında uzun süredir araştırma yapmaktadır. Bu araştırmalar neticesinde genel olarak sözlü geleneğin yazılı gelenekten daha eski olduğu ve onun için de folklorik ürünlerin edebî eserlere kaynaklık ettiği kanaati yaygınlık kazanmıştır.”³ Mümin Topcu, Yaşar Kemal ve halk bilimi ilişkisini incelediği doktora tezinde⁴ Avrupa tarihinin iç dönüşümleri sonucunda ortaya çıkan roman türünü besleyen kültürel etkenlerden birinin de 19. yüzyılla birlikte gelişen milliyetçilik ideolojisi ve bu ideolojinin halk kültürüne dayanan doğası olduğu olgusuna işaret eder. Halk kültürüne dönük ilginin edebi metinlerde belirgin olarak ortaya çıkmasına milliyetçiliğin kültürel olarak halkı merkeze alan yaklaşımının da katkısı olmuştur. Roman türünde yakın zamanlara kadar kurguda gerçekçiliği temel alan yaklaşım da halk kültürünün edebi metinlerde yazarın algıladığı gibi işlenmesini teşvik etmiştir. Realist edebi anlayış, bir olgu olarak gözlemlenebilen gelenek, görenek, yaşam biçimlerinin olabildiğince

1 Halk Biliminin inceleme alanları ve özellikle edebiyat ile ilişkileri konusunda geniş bilgi ve örnekler için bkz. Bayram Durbilmez, “Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında: “Halk Bilimi” ile “Edebiyat”ın Ortak Alanları ve “Halk Edebiyatı” Üzerine Bir Değerlendirme”, *Millî Folklor*, 12/ 99, 2013, s. 101-112.

2 Nebi Özdemir, “Türkiye’de Halk Bilimi/Kültürbilimi-Medya İlişkisi”, *Türkbilgi*, 2001/2, s. 110-117.

3 Abdulselam Arvas - Ahmet Serdar Arslan, “Edebi Eser-Folklor İlişkisi Bağlamında Türk Destanı ve Altay Yaratılış Miti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi-ViSBiD*, sayı 9, 2025, s. 35-49; DOI: 10.62068/visbid.1660635.

4 Mümin Topcu, “Yaşar Kemal’in Romanlarında Halk Bilimi Unsurları”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, Diyarbakır, 2008.

nesnel bir şekilde edebi metinlere yansımaları mümkün kılar.⁵ Klasik öykü türünün gerçekliği, kurgu içerisinde inşası ile kurgunun bir gerçeklik barındırması ve her şekilde dilin kültürle bilinçli/bilinçdışı bağlı olma yönleri bu metinleri bir çeşit belge(sel) hâline getirir veya en azından gerçekliği kurgu içerisinde okunur kılmaya yardımcı olur. Osman Zeki Özturanlı, 1950-1975 yılları arasında tarihlenen öyküleri ile yaklaşık çeyrek asırlık bir dönemi öykülerine yansıtmıştır. Coğrafya olarak Ege'nin belli bir kısmına yoğunlaşsa da ele aldığı insanlar ve durumlar üzerinden daha derin bir tarihe ve daha geniş bir Türkiye'ye de ayna tutar.⁶

Bu incelemeye konu olan Osman Zeki Özturanlı, zengin bir dil, insan, konu içeriği ile halk yaşamını eserlerine çok yönlü yansıtmış bir yazardır ve bu yönü ile herhangi bir incelemeye konu edilmemiştir. Özturanlı'nın öyküleri, barındırdığı boyutlarla yakın dönem Türkiye'sinin sosyolojik değişimini de anlamaya, bu değişimin anlatsal ve içeriden görünümünü resmetmeye adaydır. Bu incelemede Özturanlı'nın öyküleri halk bilimsel bir perspektiften değerlendirilecektir. Öykünün halk bilimsel incelemesinde Sedat Veyis Örnek'in *Türk Halkbilimi* kitabındaki⁷ tasnif esas alınmıştır. Halk bilimi unsuru olmakla birlikte metinde geniş yer tutmayan, metnin mesajını belirgin kılmayan değiniler bu makalede değerlendirmeye alınmamıştır. Örnek'in tasnifinde yer almakla birlikte öykülerde bulunmayan başlıklar açılmamıştır.

Aydın Söke'de doğup büyüyen ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olduktan sonra avukat olarak meslek yaşamını Aydın Söke'de sürdüren Osman Zeki Özturanlı; öykülerini *Yeditepe*, *Türk Dili*, *Beşparmak* dergilerinde yayınlamıştır. Özturanlı, öykülerini *Mühür*, *Tabanca*, *Başakçılar* ve *Kör Karga* adlı kitaplarda toplamıştır. Yazarın bu kitaplarında yer almayan “Amerikan Parası”, “Kapanın Elinde”, “Harman Yerine Kısa Bağlanmışlar”, “Silindir Şapka” adlı hikâyeleri ise yetmişli yılların ikinci yarısında ve seksenli yılların başında *Türk Dili* dergisinde yayımlanmıştır.⁸ Ötüken Yayınları, Özturanlı'nın tüm öykülerini *Bütün Hikâyeleri* (2022) başlığı altında yayınlamıştır.⁹

5 Metin Eren, “Kurgusal Gerçek ve Halkbilimsel Gerçek Etkileşimi”, *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, vol. 4, issue 22, 2018, p. 4178-4198.

6 Folklor edebiyat ilişkisinin farklı boyutları çok sayıda makale, tez, bildiri ve kitaba konu edilmiştir. Bu konu başlı başına ayrı bir incelemeye konu edilmelidir.

7 Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Ankara, 2000, s. 17-20.

8 Fatih Sakallı, “O. Zeki Özturanlı”; <https://teisyesevi.edu.tr/madde-detay/zeki-ozturanli/> (Erişim Tarihi: 01.08.2025).

9 Osman Zeki Özturanlı, *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Özturanlı'nın öykülerinde zaman sırası içerisinde Söke ve çevresi özelinde Türkiye'nin sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamındaki değişiklikler; birey ve toplumun farklı yüzleri etrafında işlenir. Öykülerin insan yüzleri arasında öğrenciler, köylüler, esnaf, politikacılar, turistler, memurlar, el emeği ile geçinenler, suçlular, avukat, hâkim ve yargıçlar gibi çok çeşitli yüzler yer almıştır. “Sonra Uyudu”, “Çakır Zülfikâr” öykülerinde üniversite öğrenci yaşamının çeşitli yönleri ve yüzleri, “İlaç, Zar, Titrek Musa, Kör Karga” öykülerinde halk inançlarının birey ve toplum yaşamındaki etkileri “Mühür, Foto Şipşak, Ağlayan Yargıç, Başakçılar, Dayatanlar, Darağacında Bir Gaydura” öyküleri toplumda hâkim kişi ve toplumsal grupların haksızlıklarını, acımasızlıklarını özellikle köy yaşamından kahramanlar ve durumlar çerçevesinde, “Asri Hela, Afrodit Sahil Sitesi, Camping” öykülerinde de turizmle birlikte değişen insan ilişkilerini, geleneksel değerlerin hayattan hızla çekilişini işler. Özturanlı'nın öykülerini baştanbaşa kesen daha genel tematik hatlar söz konusu edildiğinde bireysel ve toplumsal adalet arayışı, köy insanının değişen dünyada tutunma çabası, insanın varlık durumlarına dönük derin hüznün öne çıkar. Avukatlık yapması nedeniyle şahit olduğu birçok olayın öykülerindeki tematik belirlenimde yeri olduğu değerlendirilmesini yapabiliriz.

1. Sözlü Kültür (Halk Edebiyatı) Bağlamında Osman Zeki Özturanlı'nın Öyküleri

Özturanlı, öykülerini yazmaya başladığında dünyanın öbür ucunda Sözlü Kompozisyon Teori olarak adlandırılacak bir kuramın biçimlenmekte olduğundan, muhtemelen, bilgi sahibi değildi. Bu kuramın temel metinlerinden olan ve Albert B. Lord'un yazdığı *The Singer of Tales* ise 1960'ta yayınlanacaktır.¹⁰ Sözlü kültürün kendine özgü yapısının yazılı kültürden farklı olduğunu güçlü bir şekilde savunan Walter. J. Ong *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojikleşmesi* metninin ilk baskısını 1982 yılında yaptığında Özturanlı artık öykü yazmıyordu.

Walter J. Ong, sözlü ve yazılı kültürün birbirleriyle ilintilerini benzeşen ve farklılaşan yönlerini zengin bir içerikle tartışır.¹¹ Yazılı kültürün temsilcisi bir sanatçı olarak Özturanlı'nın öyküleri sözlü kültürü yansıttığı ölçüde sözlü kültürden yararlandığı örneklerle sahiptir. Özturanlı'nın öykülerinde farklı anlatım teknikleri kullanılmıştır. Öykülerde farklı toplum kesimlerinden kahramanlar vardır. Bununla birlikte anlatımda yazılı kültürün hâkim tutumu değişmez, bununla birlikte dilin sözlü doğası farklı şekillerde metinlere yoğun

10 Özkul Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, gen. 13. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2024, s. 349.

11 Walter, J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojikleşmesi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

olarak yansır. “Sonra Uyudu, İlk Görev, Çakır Zülfikâr, Foto Şiþsak, Mendel Yasaları, Sayım-Suyum Yok Makbule Teyze, Afrodit Sahil Sitesi, Darağacında Bir Gaydura” gibi öyküleri toplum içindeki bireyin belirgin görüldüğü, işlendiği öykülerken “İlaç, Avucu Kaşınıyordu, Mühür, Asri Hela, Zar, Ağlayan Yargıç, Başakçılar, Titrek Musa, Eskici Davut Usta” öyküleri geleneksel, kolektif, sözlü kültür özellikleri baskın bir toplumsal yapı içerisinde ferdi anlatır. Yazarın, öykülerinde kullandığı dil ve konular da bu değişime uygun bir özellik gösterir. İlk grupta yer alan öykülerde yazarın metinlerinde kullandığı dilde, kurallı cümleleri azalırken, halk hayatının folkloristiğın ilgi alanına giren detayları da azalır. İkinci grup öykülerinde ise kullanılan dilden seçilen temalara kadar sözlü kültür belirginleşir.

Aşağıdaki kısımlarda bu özelliklerden bazıları geniş örneklerle işlenmiştir.

1.1. Osman Zeki Özturanlı'nın Öykülerinde Ağız Kullanımı

Yazar, birçok öyküsünde kahramanları ağız özellikleri ile konuşturur. Halk söyleyişleri, deyim, argo dil kullanımları bu tarz öykülerde yaygındır. Osman Zeki Özturanlı öykülerinin konu ve kişilerine bağlı olarak yerel dil özelliklerini sıklıkla kullanır. Kişilerini, ait olduğu sınıf ve yöreye göre konuşturur.

“İlaç” öyküsünde, kahramanın eczanelere karşı tavrını kendi ağzından ve kendi söyleyişle okuruz: “Levir kokulu dükkene varmadan evvel,” diye söylerdi.¹² Aynı öyküde Recep Çavuş, dükkânına gelen öykü kahramana “Abe ey, Dalının çöcüğü. ‘Gel buri’,”¹³ sözleriyle seslenir. “İlk Görev” öyküsünde Hasan Efendi savcılık memuru olmasına karşın ağız özelliklerini korur: “Oş geldiniz savcı beyimiz,”¹⁴ “Gündertmiyesiniz beni ori efendim,”¹⁵ “Avucu Kaşınıyordu” öyküsünde borç almak için Ziraat Bankası’na giden Mahmut kendi kendisine “Lan mamu de garik son gozunu da oyna bakam”¹⁶ der. “Sadıkgiller” öyküsünde Bulgaristan muhaciri ailenin konuşmalarında onların ağız özellikleri bariz bir şekilde kullanılır: “Ey ala be, ey ala”¹⁷, “Dadaki zitinlik ne güne durur bire uğlum.”¹⁸ “Seçimciler” öyküsünde Kahveci Tahir Yirmibeş işler bitip oturduktan sonra oğluna “Amat, yeyke len fincanlala çay badaklana,”¹⁹ der. Bu

12 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 16.

13 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 17.

14 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 24.

15 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 27.

16 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 28.

17 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 64.

18 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 65.

19 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 49.

örnekler birçok öyküde sıklıkla görülür. “Dayatanlar” öyküsünde de muhacir ağzı örnekleri vardır: “Gel buri be Ismayıl,” demişti... “Eee, çoğoldun emme gocu macır... “Bak buri Ismayıl, tam üç yıldan beri gider gelirim kaymakama. Her defasında geç kaldın bire Osman Ağa der. Adamın ektiği pamuğu bozamam artıkın der.”²⁰.

Bu örneklerin yanında birçok öyküde ağız kullanımı oldukça sıklıkla yer almıştır. Özturanlı, ağız kullanımlarına yer vererek hem öykülerinin gerçekçi ve doğal atmosferini güçlendirir hem de sözlü söyleyişi öykülerinde yansıtır.

1.2. Özturanlı'nın Öykülerinde Atasözü ve Deyim Kullanımı

Dil kullanımlarının diğer bir yönünü deyim, atasözü ve özlü sözlerin kullanımı oluşturur. Anlatıma yerele ait bir canlılık ve sıcaklık katan bu örnekleri yazar sık sık kullanır: “Bir fincanın kırk yıl hatırı vardır ya.”²¹, “Ayda be senda. Karı kısmışı dokuz canlıdır. Canı burnundan çıksa, kışından girer gene da,”²², Çakır Zülfikâr öyküsünde Çakır için “İki dirhem bir çekirdek dolaşmak için can atardı.”²³ deyimine yer verilmiştir. “Himmat ânın kahyası olduktan beri yükünü etti. Hincig de â ile sidik yarışı ediyö.”²⁴ “Ülen Mustafa, gönül ot yemez, bok yer,”²⁵ “Mebuslan üstünde olacaymış gırbaşlılar.” Bundan sonra mebusların astığı astık kestiği kestik olmayacakmış”²⁶ “Koca Kâmil’in fendine akıl ermez diye dokuz köye ün salmıştı.”²⁷ “Harman Yerine Kısa bağlanmışlar” öyküsünde “Eh, armut öteye düşmez ki...Düşer ancak altına. Az çok çekmiş sayılırim rahmetli babacığıma.”²⁸ “Kapanın Elinde” öyküsünde ve başka öykülerde kızı evlendirmek anlamında “çırak çıkarmak”²⁹ deyimini kullanılmıştır.

Yazar, yukarıda verilen örnekler dışında da deyim ve atasözlerine sıklıkla yer vererek söyleyişini anlatım bakımından canlı kılmıştır. Atasözü ve deyimlerin yerinde kullanımı yazarın öykü kahramanlarının söyleyiş özelliklerine dair bilgisini gösterdiği gibi aynı zamanda öykülerin gerçeklik algısını güçlendirir.

20 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 197.

21 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 17.

22 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 19.

23 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 32.

24 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 38.

25 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 42.

26 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 50.

27 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 116.

28 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 330.

29 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 343.

1.3. Osman Zeki Özturanlı'nın Öykülerinde Lakapların Kullanımı

Sözlü kültürün en canlı, güncel olarak kendini sıklıkla üreten türlerinden biri de lakaplardır. Sözlü kültürde lakaplar oldukça yaygındır. Türk Dili Kurumu'nun elektronik ortamda yayınladığı Türkçe Sözlük'te kavram “Bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad”³⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Lakaplar, oluşturulmaları itibarıyla çok yönlü dil unsurlarıdır. Kişinin lakabı aile geçmişinden, fiziksel özelliklerine, sosyal konumuna, yaptıklarına bağlı olabilir. Özturanlı'nın öykülerinde köy ve kasaba yaşamının ağırlıkta olduğu öykülerde lakaplara da geniş bir yer verilmiştir. Özturanlı'nın köylü kahramanları, isimlerinden çok lakapları ile anılırlar. Lakap kullanımı, yazarın öykülerinin sözlü doğasını güçlü bir şekilde yansıtır.

“Çakır Zülfikâr” öyküsünün kendisi bir lakaba dayanır.³¹ “325” öyküsünde de sıklıkla lakaplara yer verilir: Kızılbaş Mustafa, Boklunun Memiş, Mumculan Amat, Sarı Kerim, Goca Elyes, Kör Üsen, Arap Durmuş, Yörük Süleyman, Kel Osman, Kahveci Galip, Köse İsmail.³² “Seçimciler” öyküsünde Kahveci Tahir Yirmibeş³³ lakabına yer verilmiştir. “Mühür” öyküsünde de sıklıkla lakaplara yer verir: Topal Ali, Deli Kâmil, Cennet Ali, Ellibeş Ahmet, Kızılbaş Ali, Fıstık Hasan, Kel Osman, Girenezli Amet, Yörük İbrahim³⁴ kullanılan lakaplar arasındadır. “Bey” öyküsünde de lakaplara yer verilir: Miyop Hasan, Çengel Nuri, Kürt Beşir, Topal Tahir, Plakçı Abit Usta, Helacı Bahri, Sıvacı Recep.³⁵ “Ağlayan Yargıç” öyküsünde de bazı lakaplar vardır: Koca Kâmil, Çakır Elyes, Kör Hüseyin, Pepir Galip, Delibaşın Kâzım .³⁶ “Başakçılar” öyküsü de yoğun lakap barındırır: Rabuş'un Zülküf, Çakır Davut, Kırılı Mehmet, Başakçı Rabuş, Darıcı Hasan.³⁷ “Altıparmak” öyküsünde Altıparmak, Topal Dursun, Semerci Recep Darıcı, Kahveci Nabi Tomruk, Çakır Mustafa.³⁸ “Eskici Davut Usta” öyküsünde sabah erkenden kahvehaneye gelenler lakapları ile sayılır: “Arkadan celep İbrahim Ağa, semerci topal Zeynel Efe, damacı Hacı Ömer, Çerkez İshak, tütüncü Mehmet Onbaşı, Selanikli topçu Mustafa, keçeci Abdullah çavuş tek tek,

30 <https://sozluk.gov.tr/lakap/> (Erişim Tarihi: 05.08.2025)

31 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 32.

32 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 38-42.

33 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 49.

34 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 58-62.

35 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 107-113.

36 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 114-123.

37 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 149-154.

38 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 184-194.

ağır ağır, suskun ayrı ayrı gelip alırlardı yerlerini. Hiç konuşmazlardı.”³⁹ “Eskici Davut Usta” öyküsünde sayılan lakaplar tıpkı öykü kahramanı Eskici Davut’un kasabanın merkezinden uzak bir dere kenarına sürülmesi gibi kahve köşelerine sığınmak zorunda kalmış bir geçmişi de imler. “Mühür” öyküsünde bir lakabın nasıl verildiği öykü içinde kısaca öykü edilmiştir. Cennet Ali, Arabacı Hasan’ı vurur, fakat rüşvetle ceza almaktan kurtulur. Ceza almaktan kurtulması beş bin lira ile yüz on dönüm tarlaya mal olur. “Beş bin liranın nereye gittiğini kimse bilmiyordu ama, yüz on dönüm tarlanın yarısı Kızılbaz Ali’nin elinde öbür yarısı da Ahmet’in elindeydi... Köyde bundan sonra Ahmet’e Ellibeş denildi herhalde.”⁴⁰ Anlatıcı, öykünün bu kısmına “herhalde” sözcüğünü ekleyerek Ahmet’e bir lakap verilmemekle birlikte lakapların sosyal yaşamda oluşmasının izlerini takip ederek muhtemel bir lakabın aslında nasıl oluştuğunu belirtir.

Lakaplar Türk halk kültüründe gündelik yaşamın önemli bir parçasıdır. Özturanlı'nın öykülerinde de lakapların sıklıkla kullanılması bu olgu ile örtüşmektedir. Özturanlı'nın olayların köyde geçtiği öykülerinde lakaplar daha sık kullanılırken, öykülerin mekânının şehir olduğu öykülerde ise lakapların kullanım sıklığı azalmaktadır. Sözlü kültür-kolektiflik-köy yaşamı, yazılı kültür—bireysellik-şehir yaşamı ayrımı ile de özdeş bir kullanım sıklığı tespit edilmektedir.

1.4. Osman Zeki Özturanlı'nın Öykülerinde Argo ve Küfür Kullanımı

Dil özellikleri arasında argo ve sövgüye de değinmek gerekir. Konuşmalık türler içerisinde yer alan bu türler gündelik yaşamın her şekilde bir parçasıdır. Melissa Mohr, küfürün tarihi üzerine olan incelemesinde konuyu dilbilim ve psikoloji açılarından değerlendirir: “Psikolojik olarak, küfür insanlar üzerinde, benzeri gibi görünen diğer kelimelerden farklı etkilere sahiptir. Steven Pinker’in ortaya koyduğu gibi, linguistik açıdan küfür ‘dikkatimizi çeken ve bizi nahoş yan anlamlarını gözden geçirmeye zorlayan’ tek şeydir. Yan anlam, kelime anlamı ve sözlük tanımının aksine, duygusal çağrışımların eşlik ettiği bir kelime bütünüdür”⁴¹ değerlendirmesinde bulunur. Argo ve küfür, dilin yan anlamlar üretme özelliği, belli bir toplumsallığın ürünü olmaları, anonim ve geleneksellik özellikleri dikkate alındığında sözlü nitelikleri oldukça güçlü türlerdir.

Osman Zeki Özturanlı'nın öykülerinde de argo ve küfür kullanımları tespit edilmiştir: “Sonra Uyudu” öyküsünde ayağı sakat hikâyeye kahramanı kendisi

39 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 309.

40 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 60.

41 Melissa Mohr, *Küfür Etmenin Kısa Tarihi*, İstanbul, aylak kitap, 2015, s. 22.

gibi ayağı sakat Müzeyyen'in yakışıklı erkekler için yer tutmak üzere erkenden sınıfa gelmesini hatırlaması üzerine "Bırak şu kaltağı lan, dedi."⁴² Aynı öyküdeki Osman'ın mektubunda arkadaşından "Topaldan beş lira alacağım var. Vermedi bana. Sen al onu. Batakçılık etti ayağına işediğimin topal kargası" şeklinde söz edişini de bu kapsamda değerlendirmek yerinde olacaktır.⁴³

"Çakır Zülfikâr" öyküsünde Zülfikâr sevdiği kadın ile ilgili şakaya "Nenenin örekesine"⁴⁴ cevabını vererek kızgınlığını belirtir. "325" öyküsünde oğlunun evlenme isteğini karısından duyan Kızılbaş Mustafa "bu sözü duyar duymaz, ters yüzü geri döndü. "Donguzun körü, eskere duhulden evvel dayattıydı. Hincik elin gart oğlanına gancik mı verilee," dedi." "...Sarı Kerim'in Geziban'ı dört başı memurdu emme, Mumculan Amat'la oynadıydı dağda. Amat, Amat mıydı ya. Irız düşmanı pezeveng...Geziban'ın ırzını kirlettiydi deyyüz...Ülen Mustafa gönül ot yemez, bok yer..."⁴⁵ "Mühür" öyküsünde Topal Ali muhtarla konuşurken argo ve küfre yer verir: "Gördün mü gahpenin döllerine Elyes. Şunca yıl köyün daşına toprağına sahibiz diyorlardı emme, şincik de sidik zoruna tutulmuş mandalar gibi depişiyorlar içerde,". Muhtarın bu çıkışına köyün eski muhtarı Cennet Ali'nin tepkisi benzer ifadeler şeklindedir: "Kalkın len hep beraba bizim eve gidelim de mührün orta göbeğine sicaam". Cennet Ali'nin konuşmalarında argo ve küfre sıklıkla yer verir: "Lan yürüğün dölü, malına saap ol." "Toprak saabı olmuşlar emme, akıl saabı olmamışlar gahpeçikle"⁴⁶ gibi çok sayıda argo ve küfre yer verilmiştir. Bu ifadelerin sıklığı, anlatıcının Cennet Ali'yi tanımlamasının da bir parçasıdır. Özturanlı'nın öykülerinde küfür eden ve argoyu kullananlar çoğunlukla kötücül karakterlerdir. İyi karakterlerde argo veya sövgü ya çaresizliğin ya da sevginin ifadesi olarak kullanılır. "Ağlayan Yargıç" öyküsünde hile peşindeki Azap köyün muhtarı Mehmet Tosun yanındakilere "Anam avradım olsun ki, ben muhtar kaldıkça, değel üçüncü keşşi, beşinciyi isteseler, gene de Govalık merasını yedirmecem kaypenin yürüklerine", "Ulan, şu sizin dağın guduz köpeği Çakır'ı kaldırım garik ortalık yerden" "İlyas Çakır gelsin it oğlu it, gelsin de görsün, diyordu ama gırtlığında kalıyor boğuluyordu"⁴⁷ küfürleri onun kötü karakterinin pekiştirici dilsel ifadeleridir. "Başakçılar" öyküsünde de argonun kullanımı öykünün kötülük peşinde koşan, kötülük yapan kişilerinin ağızlarından iştilir: "Ondan sonracıma gayrikın anasının de, kardeşinin

42 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 14.

43 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 15.

44 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 35.

45 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 38-42.

46 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 58-62.

47 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 114-124.

da ağızlarına şedecem.” “...Gelin lan şu veledi zina fıydartmasına bi oyun edelim.” “Sizi yalancı hırsız boklar siziii”.⁴⁸ “Altıparmak” öyküsünde Altıparmak cezaevleri ve buldukları şehirlerden bahsederken” İlla da Sinop. Anasına tapu koçanıyan ortak olduğumun yeri” der.⁴⁹ Altıparmak lakaplı kahraman savcının sorusunu anlamazdan gelince savcı “Neye olacak, ananın örekesine.”⁵⁰ cevabını verir. Savcıya “kolampara” derler.⁵¹ “Eskici Davut Usta” öyküsünde Davut Usta torununun gönlünü alırken aynı zamanda argo kullanarak sevgisini belirtir: “Bire eşşoğlu eşşegİN oğlu çİmdİk mİ attık kİçİna kİ zırıldarsın?”⁵² Aynı öyküde Davut Usta çalıştığı yer belediye tarafından değiştirilince “Hepinizin eline tüküreyim be pezevenkler,”⁵³ şeklinde küfür ederek tepkisini belirtir. Davut Usta torununun elinden düşen müstehcen bir dergiyi görünce “Bireh babasının şarap çanağına sıçtığımin gâvur tohumu,” ifadesi şaşkınlıktan doğan bir tepkinin yansımasıdır.⁵⁴ “Harman Yerine Kısa Bağlanmışlar” öyküsünde gösteriş yapmak anlamında “Hort atanlar var ya”⁵⁵ ibaresine yer verilmiştir. “Camping” öyküsünde Emin Bey “Bilmem nerden aşağısı İstanbul’un Kasımpaşa’sı diyor artık.”⁵⁶ “Kör karga” öyküsünde Döne’nin şehirde kalmasını değerlendiren köylüler “Döne’nin şehir kaypesi olacağı belliydi zati,” denir.⁵⁷ “Darağacında Bir Gaydura” öyküsünde askerlik şubesi başkanı karşısına gelen muhalif gençle argo konuşur: “... kaymakama, savcıya çıkınca dut yemiş Bulgar götü gibi ötersin de burada ne sususyorsun, konuşsana...”⁵⁸ “Dayatanlar” öyküsünde Osman Ağa Memiş Bey’e söyler: “Anasını avradını şettiğiminin pezevenkleri,” dedi.⁵⁹ bu başlığı örnekleyen diğer kullanımlardır.

Yazar, yazı diline uygun bir kullanım tutturduğu hikâyelerinde halk söyleyişlerine de yer vermiştir. “Sayım-Suyum Yok Makbule Teyze” öyküsünde bu kullanımlara örneklik edecek ifadeler vardır: “Suya düşen sıpaya döner,⁶⁰ “sizin evde yiyelim içelim, bizim evde gülelim oynayalım; ölü evinde yaşçılık,

48 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 151-153.

49 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 187.

50 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 192.

51 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 193.

52 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 308.

53 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 312.

54 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 323.

55 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 333.

56 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 276.

57 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 261.

58 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 207.

59 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 202.

60 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 131.

düğün evinde yaşçılık”.⁶¹ “Abe Hayati,” dedi, “bu yaşa kadar ahır eşeği gibi yaşadın da bundan sonra bayırda kış atan çingene eşeği mi olmak istersin?” dedi⁶² sözü anlaşılmayınca öykü kahramanı ne demek istediğini açıklayarak okuyucuyu da bir anlamda bilgilendirir.

1.5. Sözlü Kültürün Psikodinamiği Açısından Özturanlı'nın Öyküleri

Yukarıda yapılan açıklamalar, Özturanlı'nın öyküleri gibi yazılı kültür metinlerinde sözlü kültürün daha belirgin görünümüdür. Bu kısımda Osman Zeki Özturanlı'nın kimi öyküleri Walter J. Ong'un Sözlü ve Yazılı Kültür Sözümleri Teknolojileşmesi kitabındaki bazı ilkeler çerçevesinde değerlendirilecektir. Özturanlı'nın öykülerinin yazılı metinler olduğunu unutmadan sözlü kültürün bu metinleri belirleme yönüne odaklanmaya çalışılacaktır.

Ong, çalışmasının *Sözlü Kültürün Psikodinamiği* başlıklı kısmında sözlü kültür ürünlerini yazılı kültür ürünlerinden ayıran bazı özellikleri değerlendirir. Bu değerlendirme maddelerinden biri “Yancümle Yerine Ekleme” başlığını taşımaktadır. Ong, birincil sözlü kültürün eklemeli yapısına vurgu yapar ve İncil metinlerinden örnekler vererek İncil'in sözlü özelliklerinin yazılı metin özelliklerine geçişini açıklar.⁶³ Osman Zeki Özturanlı'nın öykülerinde, konuşma dilinin yoğunlaştığı metinlerde de bu örnekler tespit edilmiştir: “İlaç” öyküsünde yazar kahramanları konuşturmadığı kısımlarda da kısa cümlelerle olay ve olguları tasvir eder. “Kamyone binecekler teker teker aldı yerlerini. O da kalktı yerinden. Doğruldu. Yürüdü. Kamyona bindi. Recep çavuş yoktu ortalıkta...”⁶⁴ Öykünün tamamında anlatımda konuşma üslubuna yakın bu kısa cümleler anlatıma hâkimdir. “Avucu Kaşınıyordu” öyküsü de benzer özelliklere sahip bir metindir: “Ziraat Bankası'nın merdivenlerinden indi. On dönümlük tapusunu cebine koydu. Anlındaki teri işaret parmağı ile sıvazladı. Elini yere silkti. Yürüdü...”⁶⁵ “Dayatanlar” öyküsünden de bir örnek vererek bu kısım ile ilgili örnekleri sonlandırılır: “Ve hızla traktöre atladı. Köküne kadar gazladı. İsmayıl olduğu yerde heykel gibi, kaskatı durdu. Kollarını açtı. Gözlerini kapadı...”⁶⁶ Yazarın, köy yaşamına odaklandığı, birincil kahramanların köylüler olduğu metinlerde dilin bu şekilde kullanımı çok yaygındır.

61 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 128.

62 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 130.

63 Ong, *a.g.e.*, s. 53-54.

64 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 21.

65 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 28.

66 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 201.

Ong'un "Çözümleme Yerine Kümeleme" maddesinde değindiği "belleği güçlendirmek için kalıplardan yararlanma"⁶⁷ lakap, atasözü, deyim kullanımları ile belirir ve yukarıda genişçe değinildiği için genişletilmeyecektir. "İnsan Yaşamına Yakın" ve "Soyut Değil, Duruma Bağlı" maddeleri sözlü kültüre bağlı insanların düşünme süreçleri ve davranışlarının sözlü kültüre bağlı yapısını açıklar. "İlaç" öyküsünde eczane öykü kahramanı için bir tabu hükmündedir. "İsmi anmazdı. Bir yeri ya da bir şeyi anacak olsa "Levir kokulu dükkene varmadan evvel," diye söylerdi."⁶⁸ Hasta olan karısı için doktora gitmektense halk ilaçlarını uygular ve imamın bazı hastalıklar için faydalı olan ilacını almak ister. Hastane, eczane gibi yazılı kültür temelli mekânlar onun için geleneksel çerçevede vardır. Karısı için ilaç almak üzere eczaneye girdiğinde ilacın reçetesini soran eczacıya "İreçetesi imamda yazılı gardaşım" der.⁶⁹ Bu açıklama, kahramanın yazılı kültürle şekillenen dünyaya mesafesine dair açık bir örnektir. "Avucu Kaşınıyordu" öyküsünün Mahmut'unun, bankadan borç alma çabası bir kurumun yönergelerinden çok köy davranış kalıplarını izler. "325" öyküsünde evlenme süreçlerinde resmi işlemleri aşma yöntemleri alışlagelen uygulamaları sürdürme, sorun çıktığı anda da kanunları mümkün olduğunca aşma yollarını deneme şeklinde belirir. Asri Hela⁷⁰ öyküsü değişen ortamla birlikte değişen davranış kalıplarını mizahi bir dille eleştiren bir öykü olarak belirir.

Bu tespitler, Osman Zeki Özturanlı'nın öykülerini sözlü kültürle etkileşimi güçlü öyküler olarak tanımlamamıza olanak sağlar.

2. Halk Gelenekleri Bağlamında Özturanlı'nın Öyküleri

Özturanlı'nın öyküleri dil bakımından halk kültürüne ilişkin canlı unsurlar içerdiği gibi halk hayatının diğer boyutları ile ilgili de sahneler içerir. Bu kısmı çeşitli alt başlıklar şeklinde incelemek yerinde olacaktır.

2.1. Geçiş Dönemleri Bağlamında Osman Zeki Özturanlı'nın Öyküleri

Toplumsal yaşam, yatay ve dikey düzlemde oldukça dinamik bir süreç içerisinde. Geçiş dönemleri olarak adlandırılan doğum, evlilik ve ölüm bu geçişlerin en temel kısımları arasındadır. Geçiş dönemleri kavramlaştırmasının önemli isimlerinden Arnold Van Gennep, bu dönemlerin temel yapısı ile ilgili şu değerlendirmede bulunur: "Bireyin hayatı, hangi tip toplumda olursa olsun, bir yaştan diğerine bir uğraştan diğerine başarıyla geçmekten ibarettir. Yaşların ve

67 Ong, *a.g.e.*, s. 54-55.

68 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 16.

69 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 21.

70 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 75.

uğraşların ayrıldığı yerde ise bu geçişe özel edimler eşlik eder.”⁷¹ Öykü ve roman gibi anlatı türlerinde geçiş dönemlerine ve özelliklerine yer verilebilmektedir. Toplumsal yaşamı oldukça canlı betimlemesine karşın Osman Zeki Özturanlı'nın öykülerinde geçiş dönemleri belirgin ve sıklıkla yer almaz. Bununla birlikte evlilik ve ölümle ilgili bazı geleneklere, uygulamalara rastlanır. Evlilik, özellikle gelenek, halk inançları ve ekonomik bağlamda öykülerde işlenir.

Kızların evlendirilmesi birkaç öyküde “çırak çıkarmak” deyimini ile ifade edilmiştir. Bu ibare, “325” öyküsünde “Memet onbaşı geçen de ‘Hatçanın gısmeti çıktığı billi çırak çıkaracam,’ deyodu” şeklinde,⁷² “Zar” öyküsünde yaşı küçük olduğu halde babası “Gızı çırak çıkaracam” diyerek kızını evlendirir.⁷³ “Kapanın Elinde” öyküsünde de hasat ettiği ürünün parasını tüccardan vaktinden önce almak isteyen çiftçi sebep olarak kızını evlendirmek üzere olmasını sayar: “Ama nedir ki o yıl en büyükleri Gülsüm’ü, çırak çıkaracaktık, ikide bir bizim köroğlu çekerdi bir kıyıya beni.”⁷⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

Öykülerden çıkarılacak sonuçlardan biri de düğün ve çeyiz düzmenin genellikle sonbaharda hasat sonunda gerçekleşmesidir. “Avucu Kaşınıyordu” öyküsünde Mahmut, kızını evlendirecektir. Erkek tarafı düğünü çabucak yapmak isteyince çeyiz için sonbaharda hasat sonrası gelecek parayı bekleyen Mahmut borç para almak için çabalamaya başlar. Parayı kızını evlendirmek için istediğini belirtmez: “Oysaki bu parayı kızını evlendirmek için istiyordu. Kısmeti çıkmıştı Keziban’ın. Zengin yerden istemişlerdi. Elin oğlu da ağır basmıştı hani...” Ya bu sonbahara vamadın baş göz etçez. Düğünü yapçaz. Ya da gücük nişanı da, büyük nişanı da bazçaz.” demişlerdi...Dünürüne, “Gız evi naz evi. Pamuğu ellemeyince evermeyecem,” diyemezdi.⁷⁵

Kızların çeyiz hazırlaması geleneğine “Eskici Davut Usta” öyküsünde değinilir. Eskici Davut Usta'nın evlenmeden ölen kızının ardında bir çeyiz sandığı kalır: “Sokulmaz karşıdan bakardı. Nakışlar, oyalalar, kanaviçeler, işlemeler, danteller, kundak bağları, bebe zıbınları, vardı.”⁷⁶ tasviri ile betimlenen bu sandık dönem anlayışı ile ilgili de bir fikir verir.

Evlilik, özellikle kırsalda aile büyüklerinin isteklerine göre şekillenir çoğunlukla. “Çırak çıkarmak” deyiminin yukarıdaki açıklamalarında kızların

71 Arnold Van Gennep, *Geçiş Ritleri*, İstanbul, Nora Kitap, s. 11.

72 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 39.

73 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 92.

74 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 343.

75 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 28.

76 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 307.

evlendirilmeleri babalarının isteği ile gerçekleşir. “325” öyküsünde askerden yeni dönen Veli evlenme isteğini annesine açar: “Baktı, olacak gibi değil. Bir gün anasına, “Ana gı, everse ya gayrı bubam bene,” dedi. Elif kadın yemedi içmedi. Daha o akşam Kızılbaş Mustafa yemekten sonra kahveye gidecekken harımın kapısında, “Ülen hu, hele beri bak biyo,” dedi kocasına...” Habarım vami, Veli bubam eversin gayrı bene deyo.”⁷⁷ Bu anlatım, evlenecek erkeğin evlenme onayının babasından geçtiğini gösterir.

Kızılbaş Mustafa'nın öykü boyunca aklından geçenler bir köy yerinde bir kıza talip olma ile ilgili fikirlere dairdir. Ekonomik durum, bakirelik, çalışkanlık, huy gibi birçok özellik bir kızın neden tercih edilip edilmeyeceği ile ilgili sayılır.

Evliliğin ekonomik ve iş boyutu ile ilgili bir diğer değerlendirme ise kızların köy çalışma hayatındaki rolleri ile ilgilidir: Kızılbaş Mustafa, oğlunun askere gitmeden evlenmemesini hoş karşılamamıştır: “Yörük Süleyman'ın gara gaşlı gara gözlü Dudu'su gelinin hası olacaadı emme, netçen; donguzun Veli'si eskere gitmeyince evermen bene, dedi dayattı...Hayırlı evlât eskere gidinceg bubasına garşı yerini boş gomaz, dedim. Dağdan odunu kim endirecek. Harımı kim bellecek, dedim. Almadıydı gafası.”⁷⁸ sözleri evliliğin ekonomi ve işgücü bağlamına ilişkin örneklerden birisidir.

İç güveyi istemenin nedenlerinden birisi de işgücü eksilmesi ile ilgili görülür: “325” öyküsünde Arap Durmuş, hanımı ölünce kızını evlendirirken iç güveyi şartı koşar.⁷⁹ Evliliğin ekonomik yönü ile ilgili değinilerden biri “Sadıkgiller” öyküsünde karşımıza çıkar: Sadık halasının evlenmesi yönünde ısrarına karşı “İyi dersin bire alacım ama, parayı nerden bulaciz abe ey alacım,”⁸⁰ cevabını verir. Sadık'ın evlenmesi için tarlalarından birini satmaya çalışırlar.

Evlilik bağlamında değinilen geleneklerden birisi de “Zar” öyküsünde konu edilen evlenen kızın bekâreti ile ilgilidir. Gelin ve güveyin kapısında kanlı bez bekleme bir gelenek olarak anılır öyküde.⁸¹ Geleneğin dünyası ile modern dünyanın çatışmasının bir genç kızın hayatında sonu ölümle biten açtığı yaralar işlenir öyküde. Bu yönüyle öykü, sıkı bir gelenek eleştirisi içerir.

Evlilik söz konusu olunca değinilen uygulamalardan birisi de imam nikâhının meşru varlığıdır. “Başakçılar” öyküsünde Kırlı Mehmet, “karıya boşsun deyip çıkıp geldim emme, bozkır gazasının Gayapınar köyü muhtarının ettiği nikâh

77 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 38.

78 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 39.

79 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 39.

80 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 65.

81 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 91.

elan üstümde duruyor”, der.⁸² Araya imam sokarlar ve Kırılı Mehmet ile Rabia'nın imam nikâhını kıyarlar. Kızılbaş Mustafa küçük yaşta gelin almak zorunda kalması durumunda imam nikâhını bir seçenek olarak sayar.⁸³

Ölüm, öykülerde sıklıkla yer almaz ve ölümün sosyal bağlamı tasvir edilmeden bırakılır çoğunlukla. Ölümün ritüel boyutlarına sınırlı değinilen öykülerden biri “İlaç” öyküsüdür. Karısının hastalığına çare olmak üzere ilaç almak üzere gittiği ilçeden geç dönen adam sabaha karşı ulaştığı köyde ilkin imamın okuduğu ölü selasını işitir. Öğlen namazı için ölünün cenazesi mescide getirilir. Namazdan sonra da gömülür. İmam adama, “Başın sağ ola,”⁸⁴ der.

“Sayım-Suyum Yok Makbule Teyze” öyküsünde kocası ölen Makbule kendini eve kapatır ve evden çıkarıldığında kıyafetlerden yapılmış bir ölü temsili bulunur.⁸⁵ Aynı öyküde Makbule Teyze'nin ölünün kırkında yapılan mevlilere katıldığına yer verilir.⁸⁶ “Foto Şipşak” öyküsündeki yas toplumsal değil, bireysel bir yas tasviridir.⁸⁷

Özturanlı'nın öykülerinde hayatın geçiş dönemlerinden özellikle evlilik daha sık olarak yer almıştır. Evlilikle ilgili ayrıntıların bu denli sık olarak metinlerde yer alması öykülerin kurgusuyla da ilgilidir. Nişan, çeyiz, düğün hazırlıklarının sosyal ve özellikle ekonomik yaşamla iç içe geçen yapısı öykülerin kurgularında belirleyici olabilmektedir. Evlilik ve para ilişkisinin toplumsal yaşamdaki etkileri öykülerde belirgin olarak işlenmektedir. Hayatın geçiş dönemlerini içeren doğum, hac gibi uygulamalara yer verilmemiştir. Askerlik ise birkaç yerde isim olarak anılmıştır.

2.2. Halk İnançları Bağlamında Osman Zeki Özturanlı'nın Öyküleri

Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru kitabında inanç ve halk inanışları konusuna alt başlıkları ile birlikte geniş yer verir. Boratav, inanç kavramının genişliğine vurgu yaptıktan sonra halk inanışlarının eski dinlerin kalıntısı olduğunu belirtir: “İnanç kavramı, sözlük anlamı ile, insan düşüncesinin çok geniş bir bölümünü içine alır: din, politika, ahlâk... İnançları bütün bu çeşitlilik ve yaygınlıkları ile ele almak halk biliminin sınırlarını aşar. Halk bilimi, belli bir toplumun eski dinlerinden miras alıp kendi çağının şartlarına uygulayarak

82 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 150.

83 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 40.

84 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 23-24.

85 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 135.

86 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 133.

87 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 46.

yaşattığı yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler ve anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir.”⁸⁸

Halk inancı kavramı oldukça geniş bir kavramdır. Bu kavramın anlam sınırlarına ve kavram ile ilgili tartışmalara burada yer verilmeyecektir. Bununla birlikte halk inançlarının oldukça geniş konu başlıkları ile ilgili olduğunu hatırlatmakta fayda var.⁸⁹

Halk inanmaları ile ilgili konular arasında uğur ve uğursuzluk başlığı altında değerlendirilebilecek anlatma unsurları öykülerde sıklıkla yer alır: “Avucu Kaşınıyordu” öyküsünde Mahmut, bankadan çıkarken ellerinin kaşınmasını hayra yorar.⁹⁰ “325” öyküsünde Kızılbaş Mustafa, Kel Osman’ın kızını değerlendirirken “Gancıg, gancıg deel ki, İrahmetli bubam, gök gözlü avradı eşinden adım attırma’, dediydi”⁹¹ sözleriyle mavi gözlü kişilere ilişkin uğursuzluk inancına yer verir. Mavi gözle ilgili inancın bulunduğu öykülerden bir diğeri “Seçimciler” öyküsüdür. Kahveci Tahir Yirmibeş, oğlu Ahmet’in okulunu zamanında bitirememesini “gök gözlü öğretmen”e bağlar: “Gök gözlü askere giden öğretmen bir yıl geri komuştu oğlanı sınıfta...Gözüne hayrı olmayanın oğluna mı olurdu?”⁹² “Kör Karga” öyküsünde kız çocuğu doğuran kadın, gözlerinin renginin uğursuzluk olarak kabul edildiğini farkındadır. Kadın, bu inançların yersizliğinin, mantika aykırılığının da farkındadır. “Ne çektiysem gözlerimden çektim zati. Neymiş de gökümü rengi. Bölesi bi göz uğursuzmuş. Ondan olcak iki yakasını da toplayamıyomuş...Len bunun oğlanıdı, kızıdı deyi ismariçi olmaz demesine decem ya. De bakalım bi. Biliyom. Tepeme çıkıp da oturagocak.”⁹³ Köşelerin uğursuzluğu çocuk olmaması bağlamında inanca konu edilir. “Ağlayan Yargıç” öyküsünde Kör Hüseyin ile ilgili değerlendirmelere yer verilirken köşe oluşuyla çocuksuzluğu arasındaki inanca da yer verilir: “Çocuğu olmamıştı hiç. Katırın doğurması neyse, kösenin de çocuğu olması o sayılırdı köyde.”⁹⁴ “Başakçılar” öyküsünde Rabia’nın iki eşinin de ondan önce ölmesi

88 Pertev Naili Boratav, *Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru*, 3. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, s. 7.

89 Halk inancı kavramının çeşitli, yönlerden tartışıldığı bir metin için bkz. Metin Eren, “Halk İnancı” Kavramının Sınırları ve Sınırlılıkları Üzerine Bir İnceleme”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, volume 8/13, Fall 2013, s. 857-865.

90 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 28.

91 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 39.

92 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 51.

93 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 258.

94 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 120.

nedeniyle Rabia uğursuz kabul edilir: Rabia'nın imam nikâhlı kocası Kırılı Mehmet'te ölünce Rabia uğursuz olarak anılmaya başlar: "İki dağ gibi adamın başını yedi uğursuz karı," diye, bundan böyle Zülküf'ün anasına kimsecikler yüz vermedi."⁹⁵ Anlatıcı, halk arasında olguların bu şekilde bir inanca konu edilmesini ustalıklı yansıtır.

"Düdük" öyküsünde Göçmen Hürmüs Pehlivan ile oğlu İsmail yeni aldıkları traktörle köylerine dönmektedirler. Göçmen Hürmüs oğluna "ananın verdiği nazarlığı takdin mı?" der.⁹⁶ Nazarlığın takılıp takılmaması onun için uğur ve uğursuzluk nedenidir. Her şey bir uğur uğursuzluk etrafında döner öyküde. Yolda önlerine bir tavşan çıkar. Hürmüs "Bırak şu cenabet hayvani."⁹⁷ ifadesi bu durumu pekiştirir. "Besmele çekmeyince kimseler, anam bile sokulamaz bizimkine."⁹⁸ ifadesi de benzer bir inancın ve duygunun dışavurumudur. "Eskici Davut Usta" öyküsünde Eskici Davut Usta, torununun dükkânına getirdiği müstehcen derginin uğursuzluk getireceğine inanır. "Önce dergiyi bir yere sakladı. Sonra hatırladı. Böyle bir şey mekâna uğursuzluk getirecekti. Aldı. Yırtıp çayın sakın akan sularına atacaktı. Kıyamadı. Sakladı."⁹⁹ Eskici Davut Usta'nın dükkânı, bir süre sonra, şiddetli bir yağmurun ardından oluşan sel suları altında kalır ve harap olur.

"Kör karga" öyküsünde erkek çocuk isteyen bir adam, karısını uğursuzlukla suçlar: Erkek çocuk yolu gözleyen koca, hamile karısının hangi cinsiyette çocuk doğuracağını belirlemek için iki şiltenin altlarına bıçak ve makas bırakır. "Ülen eşşek karı bu da kız olacak benzer... Nerden biliyosun len? Dedim. Kalktı altımdaki şilteyi şöyle bi kaldırdı. Makas çıktı altından. Öbür şilteyi devirdikte, koca kara saplı pıçak duruyordu."¹⁰⁰ Kadının altındaki şiltenin altında makas çıkar ve adam bunu kız çocuğu olacağına yorar. Çocuğunun erkek mi kız mı olacağına dair diğer bir inanç çocuğun kadının sol yanından tekmelemesidir: "Len, baksana bi, dabil dabil sol yanında furuyoru. Celâl Koç'un oğlanları karısının sağ yanında debeleniyomuş," deyi haykırdı."¹⁰¹

"Kör Karga" öyküsünde kadının doğacak çocuğunun erkek olması için yatırlara adak adaması olgusu ile karşılaşırız: "Ne çektiysem gözlerimden çektim zati. Neymiş de gökümüş rengi. Bölesi bi göz uğursuzumuş. Onsan olacak iki yakasını da toplayamıyomuş... Len bunun oğlanıdı, kızıdı deyi ısmariçi olmaz

95 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 151.

96 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 279.

97 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 279.

98 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 280.

99 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 324.

100 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 259.

101 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 259.

demesine decem ya. De bakalım bi. Biliyom. Tepeme çıkıp da oturagocak. Başka bi yol mu kaldı? Vardım. Çatal Tepe ardındaki yatrın başına, adaklar adadım.”¹⁰² Öyküde kadın kocasının bu yaklaşımını eleştiri şekli de akılcıdır: “Len, bu yörük masalına mı inanıyorsun?”¹⁰³ Anlatıcı, kadını halk inanmaları karşısında akli temsil eder konumlarken, erkek halk inancının taşıyıcısıdır. Yatıra gitme, bir zorunluluk, çaresizliğin bir sonucu olarak belirir öyküde.

“325” öyküsünde çocuk doğuramayan kadına okunup üflenmesi inancına yer verilir: “Kör Üsen’in izinnameleli avradı okundu, üfledi doğurmadı gancih...”¹⁰⁴

“Titrek Musa” öyküsü falın bir insanın düşünce ve duygularının yönlendirilmesi üzerine kurulu bir öyküdür. Mal varlığını bir para kasasında saklayan ve toplumsal ilişkilerinin de geleneksel düzlemde paralarını borç olarak alıp vermek üzerine inşa eden Musa Kırılı'nın trajik ve aynı zamanda mizahi anlatısıdır bu öykü. Çalınan paralarının bulunması için kasabadaki “aynacı kadın” a giden Musa Kırılı'ya kadın çalanla ilgili bazı bilgiler verir: “Çalının boyu uzun, gözleri ördek başı yeşildi. Size gonşu oluyo. Yaptığına peşman. Sandığa heç el atmadı. Uyurken üstüne bi lazımlık akşam sidiğinden döktükte ya da bastığı yerin gölgesine bir avuç sidik ettikte, sidik zoruna tutulur. N’etçeğini bilmez, sandığı olduğu gibi evinizin avlusuna atar”¹⁰⁵ der. Musa Kırılı “aynacı kadın”ın dediklerine uyarak çişini bir ibriğe doldurur. Anlatıcı bu durumu tasvir ederken bir başka halk inanmasına da yer verir: “yere çömeldi. Ayakta çiş etmek Tanrı'ya karşı gelmekti.”¹⁰⁶ Musa Kırılı'nın sidiğini götüren Baki Yeşil, Musa Kırılı'ya asıl oyunu kuran olmasına karşın bir etkisi olacağı korkusu ile Musa Kırılı'nın sidiğini yolda boşaltır. Bu durum, halk inancının kolektif etkisini gösteren belirgin bir örnektir. Baki Yeşil, sakladığı boş sandığı eşek dışkısıyla doldurup Musa Kırılı'nın avlusuna atar. Musa Kırılı, bu olaydan sonra hastalanır. Bu hastalanmanın nedeni açıklanırken, toplumun olguları tanımlamada halk inancına yer vermeyi öncelemesinin bir örneği görülür: “Kulpu kırılmış Musa Kırılı'ya, çamurdan bir kulp yapıp taktılar. “Evliya toprağına abdest bozdu da uğradı,” dediler. Ne yaptıysa Ağa'nın Musa belini doğrultamadı. Titrek kaldı.”¹⁰⁷ Öykü, akla karşı halk inanmalarının kişiyi gülünç duruma düşürmesinin bir tasviri olarak Musa Kırılı'nın anlatısıdır.

102 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 258.

103 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 259.

104 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 38.

105 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 162.

106 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 167.

107 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 169.

“Sadıkgiller” öyküsünde amcalarından kalan borcu ödemesi Sadık’ı sevindir. Kendilerine yardımcı olan avukata teşekkür ederken “Allah senden razı olsun. Ülülerimizi toprakta borçlu yatırmadık ya, sen ona bak asıl,” der.¹⁰⁸ Ölülere dönük bu sorumluluk tavrı, ölümü fiziksel boyutun ötesinde ruhsal bir süreç olarak kavramanın sonucudur.

Yemin ettirme yoluyla bir sözleşme kurulması ve kolektif uyumun tesis edilmesi de öykülerde halk inançlarına bağlanarak verilir. “Ağlayan Yargıç” öyküsünde Azap köyünün muhtarı köyün hatırlı kişilerini toplar ve gece olacıklardan kimsenin haberi olmaması hususunda gelenlere kitaba el bastırıp Tanrı üstüne ant içtirir.¹⁰⁹ Yemin etme “Sandık” öyküsünde de geçer. Nalbant Recep ve Ragıp Bey siyasi pazarlıklarını bir kitap üzerine yemin ederek pekiştirirler: “El sıkıştılar. Eşek gübresi dolu peykenin altındaki sandıktan bir kitap çıkardılar. Birlikte ellerini koydular. Sözlerinde duracaklarına Tanrı üstüne ant içtiler. Mutlu ve umutlu, dış yandaki çınar ağacının gölgesine geçtiler.”¹¹⁰ Yüz yüze iletişimin, sözlü kültüre özgü sözleşme düzeninin ve aynı zamanda aleni olmayan bir antlaşma şekli yeminle güvence altına alınmaya çalışılır.

“Sayım-Suyum Yok Makbule Teyze” öyküsünde anlatıcı bir açıklamada bulunmadan akşam ezanından sonra çocukların dışarı çıkmasının iyiye yorumlanmadığına değinir: “Şimdi andıkça ne gericiymiş bizim mahalle halkı ne gericiymiş be diyorum içimden. Akşam ezanından sonra bir başka şey için değil haaa, sadece günah olduğundan sokağa salmazdı kimse çocuğunu. ..Çıkacak olsa, günahdır derdi evin büyüğü.”¹¹¹ “Başakçılar” öyküsünde Rabia’nın kocasının ölüm haberi Hacı Hasan Bey’in kahyasına verilince bir inanç olarak “Kulu yaratan rabbim, rızkını da birlikte yaratmış.”¹¹² der.

“Onur Konukları” öyküsünde öykü kahramanı köylü ürünün bolluğunu dualar ve adaklarla kutlar: “Her yılıkinden tam on kez fazla ürün toplardı. Bu yüzden olacak, kendi dilince dualar etti Tanrısına. Adaklar adadı. Ve bir gün ellerini bir ağacın gölgesi altında gökyüzüne açarak, maviliğin sonsuzluğuna doğru seslendi. “E benim büyük sahibim,” dedi. “Bu dede mirası zeytinlikten yüz çuvaldan fazla zeytin toplarsam eğer, baharla eğer şehir yerinden evime onur konukları alıp gelcem” dedi. Ant içti. Söz verdi.”¹¹³

108 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 67.

109 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 115.

110 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 181.

111 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 133.

112 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 150.

113 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 265.

Halk inançları, Özturanlı'nın öykülerinde diğer halk bilimi başlıklarına göre geniş yer bulmuştur. Kasabayı ve kasaba insanlarını ele alan öykülerinden çok köylüleri işlediği öykülerinde halk inançlarına değinilmiştir. Öykülerde halk inançları örtük veya açık olarak eleştirilmiş, halk inanmalarını kendisine ilke edinen kahramanlar gülünç kılınmıştır.

2.3. Halk Hukuku Bağlamında Osman Zeki Özturanlı'nın Öyküleri

Yazılı kültüre dayalı bir toplum ve devlet sisteminde hukuk kurumsal ve yazılı bir hüviyete sahiptir, bununla birlikte insan toplulukları binlerce yıl sözlü kültüre dayalı bir hukuk düzeni tesis etmişlerdir. Halk hukuku, bu çerçevede yazılı kültüre dayalı hukuk uygulamalarının yanında geleneğe dayalı, sözlü hukuku ifade eder. Konuyla ilgili bir çalışmada Azem Sevindik şu değerlendirmede bulunur: “Halkın yaşamını düzenleyen ve tertip eden sözlü kurallar ve kabuller olarak örf ve âdet hukuku, geçmişten günümüze değin şekillenmiş, değişmiş, toplum tarafından kabul edilmiş, hâlâ uygulanan ve uygulanması faydalı görülen bir yapıya sahiptir.”¹¹⁴ Osman Zeki Özturanlı'nın yukarıda açıklanan biyografisinde avukat oluşu belirtilmişti. Kendi memleketinde avukatlık yapmasının halk yaşamının birçok yönüne vakıf olmasını sağladığı öykülerinden de çıkarılmaktadır. Halk hukukuna dair verilere de öykülerinde yer verilmiştir.

“Avucu Kaşımıyordu” öyküsünde geleneksel borç ilişkisinin bankacılığın yerleşmesiyle değişmeye başlaması konu edilir. Mahmut, evlenecek kızının çeyizini hazırlamak için paraya ihtiyaç duymaktadır. Değişen şartlar yüz yüze borç ilişkisinin dönüşmesi ile sonuçlanmıştır. Borç istediği Halil İbrahim “Allah âlem yeminliyim ödünç vermeye. Üç yıl evvel Durmuş Ali'ye bi yüzlük bitirivedim. Hâlâ alcam deye ardından goşuyom.”¹¹⁵ cevabı geleneksel borç düzeninin hukuk anlamında çözümsüzlüğünü vurgularken Yörük Süleyman'ın “Lan Mamut düzen değışti gayrik. Sen hâlâ eski gafayı daşıyon be. Şeerdeki pankaları gömüyon mu? Çaşaf gibi dapunu memurlan başına vura vura gaymeleri almak vaken elin sonadan gömüşlene temenna mı veriyon?”¹¹⁶ sözleri her iki bağlamı birlikte veren bir ifadedir.

“325” öyküsünde askerden yeni gelen Veli evlenmek istemektedir. Veli, evlenmek istediği kızı kaçıır ve hapse düşer. Babası oğlunu kurtarmak için kızın babası Kel Osman'a 325 lira ödemek zorunda kalır ve Kel Osman davasından

114 Azem Sevindik, “Köy Odalarından Hareketle Bir Orta Anadolu Köyünün Halk Hukuku Algısı”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 2018, s. 29.

115 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 30.

116 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 29-30.

vazgeçer. Bu çözüm şekli, halkın sorunları kendi kodları içerisinde ve kendi kuralları çerçevesinde çözmesine bir örnektir.

“Mühür” öyküsü toprak sahibi köylülerle topraksız köylülerin kanunların yorumlanması üzerinden mücadelesinin öyküsüdür. Eski muhtar Cennet Ali, zamanında kendi düzenini kurmuş ve köyle ilgili sorunlar da tek karar verici olmuştur.¹¹⁷

“Başakçılar” öyküsünde pamuk tarlası sahiplerinin yağmur sonrası toplamaktan vazgeçtikleri pamukları belli bir oranda bu ürünleri toplayacak kişilere bırakmalarına “başağa bırakmak” adı verilmiştir. Köy alanında ya da köy kahvesinde tarlasındaki tüm ürünleri ve belli bir kısım ürünleri başağa bırakan kişi artık üründen vazgeçmiş olur, ürün onları toplayanların olur. Bu pamukları toplayanlara da “başakçı” adı verilir.

Özturan’ının öykülerinde halk hukuku uygulamalarına nispeten az rastlanmaktadır. Bunun temel nedeninin öykülerin yayınlandıkları dönemde yaşamın dönüşmeye başlaması olduğu düşünülmektedir. Borç, evlilik, toprak davaları gibi uygulamalarda eski uygulamalar devam etmekle beraber kadastro, bankacılık, resmi evlilik uygulamalarının modern şekillerinin de yerleştiği gözlemlenmiştir. Öykülere mekân olan Ege çevresinde yazılı hukuk uygulamalarının yerleştiği değerlendirilmektedir. Borç ilişkisinde kişisel ilişkilerin yanında bankaların sıklıkla kullanılması, çözülemeyen bir ihtilaf için resmi kurumlara dilekçe verilmesi, avukat tutulması, mahkemeye başvurulması bu kapsamda değerlendirilebilecek uygulamalardır. Sosyal, ekonomik, kültürel değişimlerin halk hukuku uygulamalarına nispeten az rastlanılmasını açıkladığı değerlendirilmektedir.

2.4. Halk Hekimliği Bağlamında Osman Zeki Özturanlı’nın Öyküleri

Halk hekimliği sözlü kültüre bağlı geleneğin yaşama bağlı önemli alanlarından birisidir. Konuyla ilgili bir incelemesinde Melike Kaplan kavramı geniş bir şekilde değerlendirir: “Halk tıbbı, aynı zamanda “yerel tıp” (ethnomedicine) veya “halk tababeti/sağaltmacılığı” (folk medicine) olarak da adlandırılmakta; sağlık ve hastalığa ilişkin bilgi ve uygulamaların kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla oluşan, her aktarımıyla birlikte “yeniden üretilen” sözlü sağlık bilgisini nitelemektedir.”¹¹⁸ Osman Zeki Özturanlı’nın öykülerinde halk hekimliğine çok sınırlı değinilmiştir. Halk hekimliği uygulamalarına özellikle

117 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 59.

118 Melike Kaplan, “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, *Millî Folklor*, yıl 23, sayı 91, 2011, s. 151.

“İlaç” öyküsünde yoğun olarak değinilmiştir. Öykü, hasta olan karısına kulaktan duyduğu duyduğu ilacı getirmek üzere kasabaya giden bir adamın bir gün içerisinde başından geçenler ve ilacı getiremeden karısının ölümü etrafında gelişir. “İlaç” öyküsünde kahraman, askerlikte yaşadığı bir hastalık deneyimi nedeniyle eczanenin önünden geçemez. Askerdeki rahatsızlığı sırasında köyündeki uygulamaları hatırlar: “Ayağında irice bir çıban çıkmıştı asker ocağında. Köyde olsa. Sulfata ağacından bir yaprak koparır. Yapıştırır. Çul çaput sarar. Bakardı işine...”¹¹⁹ (2022: 16). Öykü kahramanı, hastalığının modern tıpla tedavisinden hoşnutsuzdur ve aklına köyde uygulanan daha kestirme tedavi yöntemleri gelir. Askerdeki bu tedavi tecrübesi, eczanelere karşı olumsuz tavır takınmasıyla da sonuçlanır.

Kasabaya gittiği zamanlarda karısının tedavisi için öncelikle başvurduğu kişi Aktar Hasan'dır. “Aktar Hasan efendinin satmadığı bahar, vermediği ot kalmadı. Kadın, “Vay anam garnim argıyo,” dedikçe bardak bardak ıhlamurla kaynamış zencefil bir de mercanköşk suyunu içirdiler. “Vay bubam belim kopuyo,” dedikçe de göbeğine kepek lapasını yapıştırdılar. Ne öldürdü. Ne dondurdu...” Öykü, kadının hastalığına ilişkin çok sayıda teşhis ve önerinin sıralanmasıyla sürer: “Gülsüm nine, “Gadının safrası gabarmış... Fatma kadın, “Ne duruyunuz len, gelin uğramış.”¹²⁰ der. Bu gibi hastalığa hem maddi hem de manevi etkiler atfedilmiştir. Çözüm olarak da Gülsüm nine, hardal otuyla eşek sütünün kaynatılıp sabah aç karnına içirilmesini önerir. Arap Kerim, kara tavuğun kara ciğerini kara biberle havanda güzelce dövüldükten sonra göbeği oyulmuş bir elmanın içine dövülmüş biberle ciğerin konulmasını, ateşte iyice pişirildikten sonra verilmesini önerir. Fatma kadın ise şehirdeki Dudu bacıya gidilip kurşun döktürülmesini önerir. Bu önerilenlerin yanında kadına üç yaşındaki kız çocuğunun sidiği ile kına karışımından yapılmış bir lapanın sürülmesi, filiskin suyu, Arap sidiği içirilmesi de bu uygulamalar arasındadır.¹²¹

Halk hekimliği uygulamalarına sınırlı bir şekilde değinilmiştir. Öykülerde mekân olarak hastanelerin, kişi olarak doktorların varlığı kurumsal tıbbın kasabalarda yer ettiğini gösterir. Bununla birlikte kurumsal tıbbın etkilerini kırsala yayamadığı öykü mekân ve kişilerinden anlaşılmaktadır.

119 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 16.

120 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 16.

121 Osman Zeki Özturanlı, *a.g.e.*, s. 16-17.

Sonuç

Yazılı kültür, sözlü kültürün iç içe geçen ve ayrılan yönleri yakın dönem edebi metin incelemeleri arasındadır. Yazılı kültüre ait kurguya dayanan sanatsal yaratmaların çok yönlü incelemesi yazar, eser etkileşimini anlamaya kapı aralar. Bu yapıtların halk bilimsel incelemeleri kültürel olguların sanatsal metinlerdeki görünümünü şekil ve içerik açısından anlamaya olanak tanıdığı gibi kültürün kurguya dayalı sanatsal yapıtlarda nasıl dönüştüğünü de anlamaya olanak sağlar.

Osman Zeki Özturanlı'nın öyküleri üzerine yapılan çalışmaların sayıca azlığı yazarı ve eserini anlamak için bu tarz bir çalışma yapmayı zorunlu kılmıştır. Bu inceleme, edebi açıdan olduğu kadar tarih-kültür bakış açısından yakın dönem birey ve toplumunu anlamaya kapı aralayacaktır.

Özturanlı, yereli eserlerine çok yönlü yansıtılmış bir yazardır. Bu nedenle yazar ve eseri ile ilgili çok sayıda yeni çalışmanın yapılması gereklidir. Yazarın, öykülerinde dil kullanımı standart yazı dili ve konuşma dilinin ayrı ayrı ve karışmış olarak var olduğu bir dildir. Özellikle köylü ve yerel öykü kahramanları ağız özellikleri ile metinlerde yer alır. Memurlar ve anlatıcının belirlediği yerlerde dil standart yazı diline döner. Yerel söyleyiş kendini ağız özellikleri yansıtmış konuşmalarda, deyim ve atasözlerinde, argo ve küfürlerde, lakaplarda belirgindir. Bu kullanımlar halk bilimsel veri olduğu kadar yazarın eserini gerçeğe yaklaştırır. Bu dil kullanımları öyküleri dinamik kılar.

Özturanlı'nın öyküleri toplum halk bilim kesişimine ilişkin de detaylar barındırmasına karşın bu kısım halk bilimden ziyade sosyoloji alanına ilişkin daha geniş veriler barındırır. Geçiş dönemleri özellikle evlenme bağlamında sosyal eleştiri öğeleri ile yer almıştır. Halk inançlarının geniş varlığı da toplumsal eleştiri yapma ile yakından ilgilidir. Halk hukuku ve halk hekimliği de sınırlı olarak yer almıştır.

Bütüncül bakıldığında Osman Zeki Özturanlı'nın öykülerinde halk bilimle ilgili dil unsurları eserin sanatsal boyutunu keskinleştirmekteyken halk bilimle ilgili toplumsal unsurlar anlatıcının toplumsal eleştiri yapmasına katkı sunmaktadır.

Kaynakça

Abduselam Arvas - Arslan, Ahmet Serdar, "Edebi Eser-Folklor İlişkisi Bağlamında Türk Destanı ve Altay Yaratılış Miti Üzerine Bir Değerlendirme", *Van İnsani ve Sosyal Bilimler Dergisi-ViSBiD*, sayı 9, 2025; DOI: 10.62068/visbid.1660635.

Boratav, Pertev Naili, *Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru*, 3. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Çobanoğlu, Özkul, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, gen. 13. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2024.

Durbilmez, Bayram, “Halk Bilimi Araştırmalarının 100. Yılında: “Halk Bilimi” ile “Edebiyat”ın Ortak Alanları ve “Halk Edebiyatı” Üzerine Bir Değerlendirme”, *Millî Folklor*, 12/ 99, 2013.

Eren, Metin, “Halk İnancı” Kavramının Sınırları ve Sınırlılıkları Üzerine Bir İnceleme”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, volume 8/13, Fall, 2013.

_____, “Kurgusal Gerçek ve Halkbilimsel Gerçek Etkileşimi”, *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, vol. 4, issue 22, 2018.

Gennep, Arnold Van, *Geçiş Ritleri*, İstanbul, Nora Kitap, 2022.

Kaplan, Melike, “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, *Millî Folklor*, yıl 23, sayı 91, 2011.

Mohr, Melissa, *Küfür Etmenin Kısa Tarihi*, İstanbul, aylak kitap, 2015.

Ong, Walter J., *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojikleşmesi*, İstanbul, Metis Yayınları, 2007.

Özdemir, Nebi, “Türkiye’de Halk Bilimi/Kültürbilimi-Medya İlişkisi”, *Türkbilig*, 2001/2.

Örnek, Sedat Veyis, *Türk Halkbilimi*, 2. bs., Ankara, 2000.

Özturanlı, Osman Zeki, *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2022.

Sakallı, Fatih, “O. Zeki Özturanlı”; <https://teisyesevi.edu.tr/madde-detay/zeki-ozturanli/> (Erişim Tarihi: 01.08.2025).

Sevindik, Azem, “Köy Odalarından Hareketle Bir Orta Anadolu Köyünün Halk Hukuku Algısı”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 39, 2018.

Topcu, Mümin, “Yaşar Kemal’in Romanlarında Halk Bilimi Unsurları”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı, Diyarbakır, 2008.

<https://sozluk.gov.tr/lakap/> (Erişim Tarihi: 05.08.2025)

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.